

PAPER DETAILS

TITLE: PLANTINGA, BILGI VE DOGRU ISLEVSELCILIK

AUTHORS: Mehmet Sait REÇBER

PAGES: 41-57

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1870245>

PLANTİNGA, BİLGİ VE DOĞRU İŞLEVSELÇİLİK

Mehmet Sait REÇBER*

'Bilgi nedir?' sorusuna yanıt olarak felsefe tarihinde uzun bir geçmişe sahip olan 'haklı-çıkarılmış doğru inanç' düşüncesinin E. Gettier'in ortaya koyduğu bir takım karşı örneklerden ötürü kayda değer bir yara aldığı doğru olmakla beraber bu yanıtın Gettier'in itirazlarını da devre dışı bırakacak biçimde geliştirilen versiyonlarının güçlerini önemli oranda korudukları söylenebilir.¹ Doğrusu, 'bilgi' sorusuna verilen neredeyse gelenekselleşmiş bu yanıtın içerdiği 'inanç', 'doğruluk' ve 'haklı-çıkarım (justification)' gibi temel öğelerden her biri ayrı ve ayrıntılı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Sözelimi, epistemolojik boyutuna ek olarak, 'doğruluk' sorusunun ortaya çıkardığı metafiziksel sorunların konuyu daha karmaşık bir hale getirdiğini kestirmek güç olmasa gerek. Doğruluğun ne olduğuna ilişkin 'uygunluk (tekabülîyet)', 'tutarlılık' vb. temelinde verilen yanıtlar bilginin ne olduğu sorusuna getirilen açıklamalarla iç içedir. Ama, 'doğru inanç'ın da bilgi için gerekli ancak yeterli olmadığı dikkate alındığında epistemolojik açıdan özellikle tartışmalı görünen, bir bakıma doğruluk sorusuna paralel olarak, bilgi için gerekli görülen 'haklı-çıkarım' öğesinin tam olarak ne olduğu veya neyi gerektirdiği sorusu olmuştur. Plantinga'ya göre, çağdaş epistemolojide bilgi ile haklı-çıkarım arasında kurulan bu sıkı bağa ve 'epistemik haklı-çıkarım'ın mahiyetine ilişkin ortaya çıkan ciddi ayrışmalara rağmen, bu öğenin tam olarak ne olduğu noktasına yeterince yoğunlaşılmamıştır. Haklı-çıkarımı kimi bilgi kuramcıları 'epistemik bir ödevin ifası', kimisi 'tutarlılık', kimisi de 'güvenilirlik' vb. temelinde açıklamaya çalışmışlardır. 'Haklı-çıkarım' kavramı, evvela, epistemik bir değer biçmeyi ifade eden bir kavram olup, bir kimsenin bir inanca sahip olması için gerekli olan uygunluk, doğruluk, kabul edilebilirlik gibi kriterleri ifade etmektedir. Böylece bir kimsenin söz konusu bu epistemik kriterlere uygun olarak bir inanca sahip olması 'olumlu', bu kriterlere uygun olmayan bir inanca sahip olması da 'olumsuz' bir epistemik durum olarak görülmektedir. Bir başka deyimle, söz konusu kriterlere uyan inançlar epistemik olarak meşru veya rasyonel bir temele sahip iken, uymayan inançlar da böyle bir temelden yoksundurlar. Daha çok epistemolojik içselciliğin (internalism) anlayışını yansıtan bu düşünceler, Plantinga'ya göre, haklı-çıkarımı bir ödev, hak,

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

¹ Bkz. E. Gettier, 'Is Justified True Belief Knowledge?', *Human Knowledge: Classical and Contemporary Approaches*, der. Paul K. Moser & Arnold Vander Nat, (New York: Oxford University Press, 1987), s. 263-264. Gettier sorunuyla ilişkin bazı değerlendirmeler için bkz. R. Feldman, "An Alleged Defect in Gettier Counter-Examples", *a.g.e.*, s. 265-266; R. M. Chisholm, "Knowledge as Justified True Belief", *a.g.e.*, s. 266-269; T. Grünberg, "Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi", *A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi: Prof. Dr. Necati Öner Armağanı*, C. 40 (1999), s. 97-104.

yükümlülük, bir görevin ifası olarak açıklamak noktasında yanıltıcıdır. Bundan dolayı Plantinga doğru inancı bilgiye dönüştüren bu "artı" niteliği R. Chisholm'un deyimiyle 'olumlu epistemik durum', ya da kısaca 'güvence (warrant)' olarak adlandırılmayı daha uygun bulmaktadır.² Yeterli oranda bulunduğu doğru bir inancın bilgi oluşunu temin eden bir şey olan (epistemik) "güvence" doğası gereği karmaşık bir olgudur.³

Plantinga'ya göre, günümüz epistemolojik bunalımını bir bütün olarak epistemoloji disiplinine yaymak yanlıştır. Bu bunalımın kaynağını Aydınlanma'dan bu yana egemen olan ve yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yıkılmaya başlayan 'klasik temelcilik'te aramak gerekir. Bu durumun bilgiyi epistemik bir ödev veya sorumluluğun ifası olarak değerlendiren klasik 'deontolojizm'⁴ ve içselcilik için geçerli olduğu söylenemez.⁵ Doğrusu "yirminci yüzyıl epistemolojisinin ana hikayesi birbiriyle ilişkili üç kavramın hikayesidir: haklı-çıkarım, içselcilik ve deontoloji"⁶. İçselciliğin temel iddiası bir inancı bilgiye dönüştüren niteliklerin bizzat (söz konusu inanca sahip) öznenin kendi içinde aranması gerektiği düşüncesidir. Aslında, epistemolojideki klasik temelcilik ve içselcilik geleneğini, Plantinga'ya göre, Descartes ve Locke gibi modern batı felsefesinin önde gelen düşünürleriyle başlatmak gerekir.⁷ Klasik deontolojizmin savunucusu olan bu iki filozof için "epistemik ödev ve yükümlülük" başta gelir. Öyle ki, Descartes bir kimsenin sadece açık ve seçik olan şeylere inanmasını, Locke ise bir kimsenin sahip olduğu delil ölçüsünde bir şeye inanması gerektiğini epistemik bir ödev görmüşlerdir. Buna paralel olarak, çağdaş epistemolojide haklı-çıkarım yine deontolojik tarzda epistemik bir ödev veya sorumluluğun ifası, bir delile bağlı olarak bir şeye inanmak vb. olarak ortaya konulmuştur.⁸ Oysa, Plantinga'ya göre, deontolojik bir haklı-çıkarım doğru inancın bilgiye dönüşümü için gerekli görülen "güvence" diye adlandırılan artı nitelik için gerekli değildir. Haklı-çıkarım epistemolojide ilginç ve kayda değer bir olgu olmakla birlikte, epistemik güvence için ne gerekli ne de yeterli bir koşuldur. Epistemik ödev kavramı bilgi için yeterli değildir, çünkü bir kimsenin bir *p* inancını-önermesini kabul ederken epistemik ödev ve sorumluluğunu uygun bir şekilde ifa etmesi *p*'nin bilgi olması için gerekli olan 'olumlu epistemik durum' için bir güvence oluşturmaz. Bu, bilgide normatif bir boyutun olmadığından çok, söz konusu boyutun 'deontolojik' olarak anlaşılması gerektiği anlamına gelir. Dolayısıyla, 'haklı-çıkarım' ile epistemik 'güvence' de birbirinden farklı şeylerdir.⁹

² Alvin Plantinga, 'Positive Epistemic Status and Proper Function', *Philosophical Perspectives*, 2, *Epistemology*, der. J. Tomberlin, (Atascadero, Calif.: Ridgeview, 1988), s. 1; *Warrant: The Current Debate*, (New York: Oxford University Press, 1993), s. 4.

³ *Warrant: The Current Debate*, s. 4.

⁴ Epistemolojik haklı-çıkarımın deontolojik boyutuna ilişkin daha geniş bir değerlendirme için bkz. William P. Alston, "The Deontological Conception of Epistemic Justification", *Philosophical Perspectives*, 2, *Epistemology*, der. J. Tomberlin, (Atascadero, Calif.: Ridgeview, 1988), s. 257-299.

⁵ *Warrant: The Current Debate*, s. v.

⁶ A.g.e., s. 5.

⁷ A.g.e., s. 5-10.

⁸ A.g.e., s. 211-212.

⁹ A.g.e., s. 45-46.

Plantinga'nın epistemolojik projesi olumsuz ve olumlu olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmında, örneğin *işselcilik* bağlamında Chisholm'un, *tutarlılıkçılık* bağlamında L. BonJour'nun, *dışsalcılık-güvenilircilik* bağlamında W.P. Alston ve A. Goldman gibi günümüz felsefeci-bilgikuramcılarının görüşleri ayrıntılı sayılabilecek ölçüde ele alınıp, değerlendirilmekte ve çoğunlukla değişik nedenlerle yetersiz-elverişsiz bulunup, reddedilirmekte;¹⁰ ikinci kısmında ise Plantinga, 'olumlu epistemik durum', yada 'güvence (warrant)' olarak adlandırdığı ve temelde doğru inancın bilgiye dönüşmesi için gerekli bir öge olarak gördüğü 'doğru işlev (proper function)¹¹'i bir alternatif olarak öne sürmektedir.¹² 'Olumlu epistemik durum' ifadesiyle dile getirilmeye çalışılan bu temel epistemolojik sezgiye göre, bir kimsenin bilişsel donanımının, dolayısıyla inanç oluşturma mekanizmasının gerekli epistemik niteliğe sahip olabilmesi için her tür bilişsel yanlış işleyişten arınmış olması, yani, söz konusu bilişsel mekanizmanın işlevini doğru görmesi, yani gerektiği şekilde işlemesi-çalışması gereklidir. Bir başka ifadeyle, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için inanç sahibinin bilişsel yetilerinin-süreçlerinin gerekli işleyişe sahip olması, yani işlevini doğru bir biçimde yerine getirmesi gerekir.¹³ Doğru işlevselliği istatistiksel anlamdaki *normal* işlevsellikten ayırmak gerekir. Çünkü keyfi, arzuya dayanarak edindiğimiz-oluşturduğumuz bir inanç istatistiksel anlamda (başka bir çok kimse tarafından da benzer şekilde edinilse) normal karşılanırsa da, bu, bilişsel yetilerimizin işlevini doğru gördüğü anlamına gelmez. Örneğin, arzuya, kıskançlığa, şöhret düşkünlüğüne dayanan inançlar geliştirmek bir yerde anormal bir şey de olmamakla beraber bu inançların oluşmasında bilişsel süreçlerimizin doğru ve gerektiği gibi çalıştığı da söylenemez.¹⁴ Kaldı ki, örneğin, nükleer bir facianın neticesinde birkaç kişi hariç bütün insanların körleştğini farz edecek olursak, bu durumda, gözleri gören bu birkaç kişinin görme yetilerinin doğru işlemediği sonucuna varılamaz. Dolayısıyla, Plantinga'ya göre, epistemik yetilerin normal işleyişiyle doğru işleyişini de birbirinden ayırmak gerekir.¹⁵

Burada epistemik güvence için bir koşul olarak ileri sürülen 'doğru işlev' kavramının tanımına ilişkin bir dizi zorluklarla karşılaşılacağını kısmen kabul etmekle beraber Plantinga bu kavramın hepimizin tanışık olduğu, örneğin, katarakt rahatsızlığı bulunan bir kimsenin göz merceklelerinin doğru bir işlev görmediğini, bir kuşun kırık kanadının uçuşına olanak tanınamaması ölçüsünde gerekli işlevini yitirdiğini ve yine, alkol ve uyuşturucu gibi bir takım maddelerin, kişilerin bilişsel süreçlerine müdahalede bulunup, gereken işlevini engelle-

¹⁰ Plantinga'nın bu değerlendirmeleri için bkz. *Warrant: The Current Debate*; 'Positive Epistemic Status and Proper Function', s. 3-31;

¹¹ 'Uygun', 'yerinde' veya 'gerçek' olarak da çevrilebilecek 'proper' ifadesini Türkçe'de bütün bunları içerebilecek 'doğru' sözcüğüyle karşılamayı yeğledik.

¹² Yine bkz. S. Dawson, "Proper Functionalism: A Better Alternative?", *Religious Studies* 34 (1998), s. 119.

¹³ 'Positive Epistemic Status and Proper Function', s. 32, *Warrant and Proper Function*, (New York: Oxford University Press, 1993), s. 4.

¹⁴ 'Positive Epistemic Status and Proper Function', s. 32.

¹⁵ *Warrant and Proper Function*, s. 10.

diği gibi yaygın örneklerine dikkat çekerek söz konusu kavramın sanıldığı kadar kapalı olmadığını savunur.¹⁶ Aslında, 'doğru işlev' kavramı biyologlar tarafından olsun, sosyal bilimciler tarafından olsun, değişik organizmaların nasıl işlediğini, neleri amaçladıkları ve yine değişik koşullarda bu organizmaların ne tür yanıtlar verdiklerine dair öngörü ve açıklamalarındaki 'işlevsel genellemeler'de gizli veya açık bir şekilde varsayılan bir kavramdır. 'Doğru işlev' kavramını bu şekilde anlamamız fazla zor olmamakla birlikte doğru işlevin bir bakıma içinde bulunulan koşullarla da yakından ilişkili olduğunu dikkate almak gerekir. Örneğin, diyor Plantinga, kendimizi bir anda içinde bulunduğumuz dünyadan oldukça farklı bir gezegende bulsak ve bu gezegende fillerin, insanlara görünmemelerine rağmen, dünyada karşılaşmadığımız bir tür radyasyon yaydıklarını ve bunun insanlarda yakın bir yerde bir trampetin çaldığı inancını oluşturduğunu farz edelim. Böyle bir ortamda kişinin bilişsel mekanizması doğru işlemesine rağmen bu şekilde edinilen inançların epistemik güvenceye yeterince sahip oldukları düşünülemez. Bu örnek, bir kimsenin epistemik donanımının işlevini doğru bir şekilde yerine getirmesinin epistemik güvence için gerekli bir koşul olduğunu, fakat bunun tek başına yeterli olmadığını imkânını göstermek noktasında önem arz etmektedir. Söz konusu örnekte ortaya çıkan sorun epistemik öznenin bilişsel yeti-süreçleriyle ilgili olmayıp, öznenin içinde bulunduğu koşulların öznenin bilişsel donanımına uyarlanmış olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bir inancın epistemik güvence niteliğine sahip olabilmesi için epistemik donanımın doğru bir şekilde işlemesine ek olarak, bu donanımın içinde bulunduğu ortama da uyarlanmış olması gerektiği koşulunu eklemek gerekir. Bir başka ifadeyle, bir kimsenin epistemik güvenceye sahip olabilmesi için, bilişsel donanımı hangi ortam (çevre) için düzenlenmiş-amaçlanmış ise, o ortamda bulunması gerekir.¹⁷

Plantinga'ya göre, bilişsel olarak uygun bir işlevin ürünü olsa da bütün inançlar aynı oranda epistemik güvenceye sahip olmayabilir. Bir kimsenin $2 + 2 = 4$ olduğuna veya adının 'Mehmet' olduğuna inanması ile, örneğin, zor hatırladığı, ilkokul birinci sınıfta giydiği ayakkabının 32 numara olduğuna inanması arasında epistemik güvence açısından bir farklılık söz konusudur. Her iki inanç türü doğru işleyen bilişsel bir mekanizmanın ürünü de olsa kişilerin birinci türden olan şeylere, ikinci türdekilere oranla daha güçlü bir şekilde inandıkları söylenebilir. Dolayısıyla, doğru işleyen bilişsel yetilere ve süreçlere ek olarak, bir inancın epistemik güvencesinde kişinin ona inanma eğiliminde sahip olduğu kesinlik derecesini de hesaba katmak gerekir.¹⁸ Bu durumda "*S* için bir *B* inancı güvenceye ancak ve ancak bu inanç *S*'de uygun bir çevrede doğru işleyen epistemik yetileri tarafından üretilmiş ise sahiptir; ve *S* için hem *B* hem de *B** güvenceye sahip ise *B*, *S* için, *B**'den daha fazla güvenceye ancak ve ancak *S*, *B*'ye *B**'den daha sıkı bir şekilde inanıyorsa sahiptir. Ve bilgi hem doğru inancı hem de belli bir derecede güvenceyi gerektirir ([bu] bağlamdan bağlama değişebilecek bir derecedir, öyle ki, bilgi endeksli bir özellik sergileyebilir)."¹⁹

¹⁶ A.g.e., s. 5.

¹⁷ A.g.e., s. 6-7.

¹⁸ A.g.e., s. 8-9.

¹⁹ A.g.e., s. 9.

Epistemik güvenceye sahip olabilmek için, Plantinga'ya göre, bir kimsenin bütün bilişsel yetilerinin doğru işlemesi şart değildir. Örneğin, bir kimsenin hafızasının zayıflığı onu bazı şeyleri doğru hatırlamamasına neden olabilir, ancak bu olgudan hareketle o kimsenin duyumsal algısının da (buzdolabının beyazlığını görmesi vb.) epistemik güvenceye sahip olmadığı sonucuna varılamaz. Aynı şekilde, bir organ veya yetimizin harici bir aracın yardımıyla işlev görmesi epistemik güvence sahibi olmasına engel değildir. Örneğin, doğrudan değil de gözlük yardımıyla çevresini daha iyi görebilen bir kimsenin görsel duyumlarına ilişkin epistemik bir güvenceye sahip olmaması düşünülemez. Keza, doğru işlev de kendi içinde derecelendirilebilir. Dolayısıyla, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için ilgili yetimizin mükemmel bir biçimde işlevini görmesi şart değildir, yani söz konusu yetimiz ideal düzeyde bir işleve sahip olmasa da bu, işlevini doğru bir şekilde yerine getirmesine engel değildir.²⁰

Plantinga 'doğru işlev' kavramına doyurucu bir anlam verebilmek için onun bir tür plan veya *tasarım* fikrini öngördüğünü düşünmek gerektiğini savunur. İnsan organizmasındaki bir organın işlevini doğru görebilmesi için belli bir şekilde çalışması gerekir; yani, her bir organın belli bir işlevi-amacı vardır. Örneğin, kalbin nihai amacı organizmaya bir bütün olarak sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesine katkıda bulunmak olmakla birlikte 'kan pompalamak' gibi belirli bir işlevi vardır. Benzer şekilde, insanlara dair bir tasarımın onların bilişsel mekanizmalarına ilişkin bir amaçsalılığı da içermesi gerekir. Nitekim, insanın bilişsel yetilerinin de belirli bir amacından söz edilebileceği içindir ki onların iyi veya kötü, doğru veya yanlış çalıştıklarından; tasarlanan (amaçlanan) işlevlerini yerine getirdikleri sürece onların doğru bir şekilde işlediklerinden söz edebiliyoruz.²¹ "Kalbin amacı kan pompalamaktır; bilişsel yetilerimizinki ise bize (tümüyle) çevremiz hakkında, geçmiş hakkında, başkalarının duygu ve düşünceleri vb. hakkında güvenilir bilgi (information) sağlamaktır."²² Ancak bilişsel süreçlerimize ilişkin bütün yetilerimizin 'doğru inanç' oluşturmayı amaçlandıkları düşünülemez, öyle ki, bazı yetilerimizin farklı amaçlarından, sözelimi, kimisinin hayatta kalmamıza yardımcı olduğu, kimisinin sadakat sahibi olmamıza olanak tanıdıklarından söz edilebilir. Epistemik güvence için amaçlanan yetimizin de doğru inanç sağladığı sürece doğru veya tasarlandığı şekilde işlev gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla, bir yeti, bir inancı tasarlandığı 'doğru'yu elde etme amacına uygun olarak değil de, bir başka şekilde oluşturunca, böyle bir inanç tesadüfen doğru olsa da, epistemik güvenceye sahip değildir. Bu durumda, 'doğru'yu elde etmek için değil, başka değerlere sahip inançları edinmek için amaçlanmış bilişsel (inanç edinme) yetileri işlevlerini doğru bir şekilde yerine getirir de epistemik güvence niteliğine sahip değildir.²³ Yani, "bilişsel yetilerim, tasarım planı doğru inançlar üretmeye amaçlanmış olduğu sürece tasarım planına uygun olarak işlev görüyorlar."²⁴ Plantin-

²⁰ A.g.e., s. 10.

²¹ A.g.e., s. 13-14.

²² A.g.e., s. 14.

²³ A.g.e., s. 16.

²⁴ A.g.e., s. 17.

ga, bütün bunlardan hareketle, "güvence kavramının bir tasarım fikrini içeren veya varsayan doğru işlev kavramını içerdiği"²⁵ yargısına varır. Sonuç olarak, Plantinga'ya göre, "bir inanç ancak ve ancak (1) bende doğru bir şekilde işleyen bilişsel yetiler tarafından, yetilerinin kendisi için tasarımılandığı [bir çevreye] yeterince benzeyen bir epistemik çevrede üretilmiş bulunuyorsa, (2) bu inancın üretimini idare eden tasarım planın [ilgili] kısmı (örneğin, hayatta kalmaya veya psikolojik rahatlığa katkıda bulunan inançlar üretmeye değil de) doğru inançlar üretmek için amaçlanmışsa, ve (3) tasarım planı başarılı ise; bu koşullar altında üretilen bir inancın doğru olacağına ilişkin yüksek bir nesnel olasılık varsa benim için güvenceye sahiptir. Kısaca ifade edersek, bir inanç başarılı bir şekilde doğruyu amaçlamış bir tasarım planına bağlı olarak uygun bir epistemik çevrede doğru olarak işleyen bilişsel yetiler tarafından üretilmiş ise güvenceye sahiptir."²⁶

Temelde 'doğru işlev' olgusuna referansla açıklanmaya çalışılan epistemik 'güvence' kavramının normatif bir boyutu var mıdır? 'Doğru işlev' kavramının da kuşkusuz normatif bir gereklilik (*ought*) boyutu söz konusudur; bir organın veya yetinin işlevini *doğru* bir şekilde yerine getirebilmesi için onun bu işlevi belli bir biçimde yerine getirmesi *gerekir*. Ancak, Plantinga bilgi anlayışındaki böyle bir normatif boyutun -ciddi bir eleştirisini yaptığı- deontolojik bir epistemik ödev veya ruhsatla açıklanmaması gerektiğini savunur. O, bunun yerine, savunduğu doğru işlevselci epistemolojinin temel sezgisinin çağdaş felsefede daha çok W. V. Quine'nin başını çektiği doğal epistemolojinin²⁷ temel iddialarıyla bağdaştırılabileceği kanaatindedir. Sonuçta, bir inancın epistemik güvenceye sahip olması için söz konusu yetilerin uygun bir bilişsel ortamda doğru-gerektiği gibi işlev görmesi ya da böyle bir inancın epistemik güvencesinin içinde bulunulan koşullara bağlı kalacağı düşüncesi doğal epistemolojinin temel teziyle çelişkili görünmemektedir ve bu olguyu dikkate alan Plantinga, söz konusu düşüncesinin doğal epistemolojinin bir versiyonu olarak değerlendirilmesinin yerinde olacağını düşünür. Bununla birlikte Plantinga, Quine'cı doğal epistemolojiden önemli bir noktada ayrılmaktadır ki bu, onu 'doğal epistemoloji' ifadesinin aslında doğru bir kullanım olmadığı sonucuna kadar götürmektedir: böyle bir epistemoloji teizmin aşkın (doğa-üstü) iddialarıyla uyumludur. Bu noktada Plantinga, bir yandan, epistemik güvencenin teistik açıdan en iyi yorumunun doğal epistemoloji olduğunu ileri sürerken, diğer yandan, doğal epistemolojinin ancak teistik bir çerçevede en iyi biçimde anlaşılabilceğini savunur: doğal epistemoloji insanın aşkın bir varlığın tasarımının bir ürünü olduğu sonucuna götürmelidir.²⁸

²⁵ A.g.e., s. 21.

²⁶ Plantinga, "Reliabilism, Analyses and Defeaters", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995), s. 427.

²⁷ Geleneksel epistemolojiyi (bilişsel) psikoloji temelinde doğa bilimlerin bir parçası olarak ele almasını gerektiğini savlayan tabiatçı epistemoloji için bkz. W.V. Quine, "Epistemology Naturalized", *Human Knowledge: Classical and Contemporary Approaches*, der. Paul K. Moser & Arnold Vander Nat, (New York: Oxford University Press, 1987), s. 346-355.

²⁸ *Warrant and Proper Function*, s. 45-46.

Peki ama, doğal epistemoloji, deyim yerindeyse, doğa-üstücü meta-epistemolojiye tam olarak nasıl bir dayanak sağlayabilir? Plantinga doğal epistemolojinin bir versiyonu olarak sunduğu doğru işlevselciliğin gerçekte doğa bilimlerinde gözlemlenen işlevsel genellemelere ilişkin normatiflikten başka bir normatiflik içermediğini; biyoloji, psikoloji, sosyoloji gibi bir çok bilim dalının işlevsel genellemeler yaptığını ve bu işlevsel genellemelerin de 'doğru işlev, yanlış işlev, amaç, tasarım planı' gibi bir takım kavramları içerdiğini savunur. Nasıl ki insan tarafından üretilen araç ve gereçlerin doğru işleyip, işlemediği sorusu belli bir 'amaç ve bilinçli tasarım' kavramlarını içeriyorsa, bu kavramların aynı şekilde doğal organizmalar için kullanılmasında bir tutarsızlık olmadığı gibi, insanların çoğu bu tür kavramları gerçekte kullanmaktadır. Teist veya ateist olsun, gerçekte bir çok kimse yaygın bir biçimde kalp, böbrek vb. bir organın belli bir işlevinin olduğunu kabul eder.²⁹ "Gerçekten, doğal organizmalar tasarlanmış değilse, onlar için kullandığımız tasarım planı ile doğru işlev kavramlarına ne anlam verebiliriz? Mesele yetilerimizin doğru (veya yanlış) bir şekilde işlev görüp, göremeyeceği iddiasıdır (yetilerimizin bir tasarım planına sahip oldukları iddiasıdır) – mesele bu iddianın Tanrı gibi zati (personal) ve rasyonel bir varlık tarafından gerçekten tasarlanmış olduğumuzu gerektirip, gerektirmeyeceğidir."³⁰

Teistik açıdan bakılınca, Plantinga'ya göre, bu sorunun yanıtı açıktır: Tanrı insanı kendi suretinde yaratmış, onu, kavramları, önermeleri kavrayacak, kendine belli hedefler koyup gerçekleştirecek akıllı bir varlık olarak tasarlamıştır. Dahası, Tanrı insanı *doğru* inanç sahibi olabilecek bir yetiyle donatmıştır. Buna göre, söz konusu yetilerimiz ancak "insanı ve yetilerini tasarımıyla yaratan varlık tarafından amaçlanan şekilde çalıştığı zaman doğru şekilde çalışmaktadır."³¹ Bu soruya teistik-olmayan, tabiatçı, bir çerçevede alternatif bir açıklama getirilebilir mi? Plantinga'ya göre, tabiatçılık bir şeyin (organ, organizma, sistem vb.) 'bir işleve sahip oluşunu' açıklayabilir, ama 'doğru bir işleve sahip oluşunu' açıklayamaz. Çünkü burada esas olan bir organın bir işleve sahip olmasının nasıl bir şey olduğu değil, doğru bir işleve sahip olması için nasıl olması *gerektiği*dir; dolayısıyla bir şeyin bir işlev veya işlevini gördüğünü söylemek *doğru işlevini* açıklamak için yeterli değildir. Doğru işlev kavramına tam olarak bir anlam verilebilmesi için tasarımsal boyutunun, yani nasıl bir işlev görmek üzere tasarmlandığının dikkate alınması şarttır. Plantinga'ya göre, bir şeyin istatistiksel bir bağlamda *normal* bir işlev görmesi ile *doğru* işlev görmesi birbirinden ayrılması gereken farklı olgulardır. Daha öncede değindiğimiz, örneğin, nükleer bir facianın neticesinde birkaç kişi hariç bütün insanların körleştirdiğini farz edecek olursak, bu durumda, gözleri gören bu birkaç kişinin görme yetilerinin doğru işlemediği sonucuna varılamaz. Aynı şekilde, 'doğru işlev' kavramını geriye dönük üretmesel-üretimsel olarak kurulmuş bir niteliğe dayanarak açıklamak da yeterli görünmemektedir. İnsan tarafından üretilen, örneğin, telefon gi-

²⁹ A.g.e., s. 194-198.

³⁰ A.g.e., s. 198.

³¹ A.g.e., s. 197.

bi bir aracın doğru işlevinden söz edebilmek için telefonun bir atası veya atalarından miras aldığı bir niteliği ve işlevi olması gerekmez. Tersine, ilk defa üretilen-icat edilen ve hiçbir geçmişe sahip olmayan bir aracın doğru işlevinden söz etmek mümkündür. Aynı nedenle, canlı organların-organizmaların doğru bir işleve sahip olduklarını açıklamak için geriye dönük bir atasal zincire başvurmak zorunlu değildir. Yine, 'doğru işlev' kavramını, Bigelow ve Pargetter'in savundukları gibi, bir canlının yaşamını sürdürmesi için içinde bulunduğu doğal ortama uyum sağlayan bir eğilime başvurmak da tatmin edici bir açıklama getirmek için yeterli görünmemektedir. Çünkü, evvela, doğal ortama uyum sağlama temelde 'doğru işlev görmek' kavramına dayandığı için burada bir döngüsellik söz konusu olacaktır. Diğer yandan, 'doğru işlev' kavramının anlaşılabilmesi için temel evrimsel sezgilere dayanmak bir zorunluluk değildir. Bu bağlamda, rastlantısal genetik mutasyona dayanan evrimci görüşün doğru olduğu düşünülse bile bu, zorunlu olmayıp, olumsal bir doğru olduğundan 'doğru işlev' ile 'evrimsellik' arasında kavramsal bir ilişki söz konusu değildir. Kaldı ki, ahlak, estetik, sevgi, sadakat, vb. ilişkin bir çok olgu ve bilgi evrimsel bir bağlamda bir canlının hayatta kalması için, içinde bulunduğu doğal ortama uyum sağlama eğiliminden başka amaçlara sahip olduğundan onları bu yolla açıklamak olanaksız görünmektedir. Plantinga, bu gerekçelerden dolayı 'doğru işlev' kavramına metafiziksel bir tabiatçılık (veya tabiatçı bir metafizik) yoluyla bir açıklama getirmenin olanaksız olduğunu, dolayısıyla, doğal epistemolojik sezgilerin en iyi biçimde aşkın (teistik) bir metafiziksel bağlam içerisinde korunabileceğini ileri sürer. Bu düşüncelerin akıl ve bilgi sahibi bir varlığın (Tanrı'nın) yönlendirmesi olmaksızın doğal varlıkların bir amacı olamayacağını savunan geleneksel teistik görüşü (ki, Plantinga bunu Thomas Aquinas'a referansla dile getiriyor) desteklediğini düşünen Plantinga'ya göre, doğal epistemolojiyi en iyi şekilde anlamanın yolu aşkın bir ontolojiden geçer.³²

Plantinga'nın epistemolojik projesinin olumsuz ve olumlu olmak üzere iki kısımdan oluştuğuna değinmiştik. Olumsuz kısmında Plantinga çağdaş epistemolojideki belli başlı yaklaşımları eleştirel açıdan değerlendirip, 'doğru inanç'ın 'bilgi' statüsüne kavuşabilmesi için bu yaklaşımlar tarafından ileri sürülen 'artı' olgunun-niteliğin ne olması gerektiği konusunda başarısız kaldıklarını savunmaktadır. Burada onun bu yöndeki eleştirilerinin haklı olup olmadığı meselesine girmeyip, onlar yerine önerdiği projesinin olumlu kısmının, yani doğru işlevselciğin, yeni bir epistemolojik açılım sağlayıp, sağlamadığı ve böylece amaçladığı rolü yerine getirip, getirmediği üzerinde duracağız. Plantinga bilginin unsurlarına veya oluşumuna ilişkin yeni bir kuram sunuyor mu?

Evvela, William Alston'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, Plantinga'nın bilgi anlayışının epistemolojik içsellliği değil, dışsallığı öngördüğü açıktır.³³ Dikkatli bir şekilde irdelendiğin-

³² Bkz. A.g.e., s. 199-215.

³³ W. P. Alston, "Epistemic Warrant as Proper Function", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995), s. 398. "İçselcilik-dışsalcılık" çağdaş epistemolojide daha çok farklı haklı-çıkarım yaklaşımları için kullanılan bir ayrımıdır. İçselcilik, bir inancı haklı çıkaran temel olgu-faktörlerin epistemik öznenin bilişsel yeti-süreçleri dahilinde (erişilebilir) olması gerektiğini savunurken; dışsalcılık bu koşulu gerekli görmeyip, bir inancı haklı kılan

de 'doğru işlevcilik' kuramının yaygın bir dışsalcı epistemolojik kuram olan, doğru bir inancın bilgi statüsüne girebilmesi için güvenilir (genellikle doğru inançlar üreten) bir bilişsel mekanizma-süreç tarafından üretilmiş olması gerektiğini savunan 'güvenilircilik'le kayda değer bir benzerlik sergilediğini gözlemlemek mümkündür.³⁴ Alston tam da bu yüzden Plantinga'nın doğru işlevselcilik kuramının "güvenilircilik artı olarak görülebileceğini"³⁵ savunurken; Richard Swinburne, benzer şekilde, onu "güvenilirciliğin hafiften biraz daha detaylandırılmış bir formu"³⁶ olduğu görüşündedir. Plantinga'nın epistemik güvence için gerekli gördüğü üçüncü koşulu ("bu koşullar altında üretilen bir inancın doğru olacağına ilişkin yüksek bir nesnel olasılık varsa"), Alston'a göre, daha önceki iki koşula dayanmakla birlikte, "inancın güvenilir bir mekanizma tarafından üretilmiş olması gerekliliğine çok yakındır. ... [Ve] bir inanç güvenilir bir mekanizma tarafından üretilmiş ise, o inancın doğru olduğuna ilişkin gerçekten yüksek bir olasılık olacaktır."³⁷ Peki ama, bir mekanizmanın güvenilir olabilmesi için gerekli koşullar nelerdir?

Güvenilirciliğin dayandığı genel-geçer temel düşünceye göre, bilişsel bir mekanizma-süreç genellikle güvenilir (yani çoğu kez 'doğru') inançlar üretiyorsa güvenilir bir bilişsel mekanizma-süreç olup, sadece bu yolla edinen bir inanç epistemik güvenceye sahiptir. Böyle formüle edildiğinde, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için doğru işlev gören bilişsel bir mekanizmaya dayanması gerekli görünmemektedir. Güvenilircilik tarafından epistemik güvence için gerekli görülmeyen bu koşul için Plantinga'nın ne tür bir gerekçesi olabilir? Plantinga'ya göre, çoğunlukla doğru inançlar üreten güvenilir bir bilişsel mekanizmanın tek başına epistemik güvence için yeterli olmadığını görmek için en önemli gerekçe böyle bir mekanizmanın her zaman doğru bir inanç üretmeyebileceği, nadiren de olsa bazı durumlarda epistemik güvenceye sahip olmayan inançlar üretebileceği olgusudur. Zor bir anda ölümden kurtulmaya çalışırken beklenmedik bir uçurumla karşıya karşıya kalan bir kimsenin bu uçurumdan atlamayı gözüne kestirmesi buna örnek verilebilir. Plantinga'ya göre, böyle bir kimsenin bilişsel mekanizması çoğunlukla doğru inançlar üreten güvenilir bir mekanizma olsa da, bu şartlar altında edinilen amansız bir uçurumdan atlanabileceğine ilişkin inanç herhangi bir epistemik güvenceye sahip değildir. Çünkü böyle bir durumda devreye giren yetinin (mekanizmanın) amacı doğru bir inanç üretmek değil, hayatta kalmaktır.³⁸

olguların öznenin epistemik erişiminin dışında kalabileceğini öngörür. Dışsalcılığın en yaygın formu olan 'güvenilircilik (reliabilizm)'e göre, epistemik haklı-çıkartımın temeli bir inancın güvenilir (çoğunlukla doğru olan üreten) bir yolla elde edilmiş olmasıdır, öznenin bu güvenilirlik mekanizmasına epistemik bir erişime sahip bulunması (farkında olması veya bunu bilmesi) şart değildir. Bkz. Laurence Bonjour, "externalism/internalism", *A Companion to Epistemology*, der. Jonathan Dancy & Ernest Sosa, (Oxford: Blackwell, 1994), s. 132-136.

³⁴ Doğru işlevselcilik'in güvenilircilikle olan benzerliği ve bu benzerlik ölçüsünde onun güvenilirciliğin bir takım sorunlarla karşı karşıya olduğuna ilişkin bkz. Richard Feldman, "Proper Functionalism", *Nous* 27 (1993), s. 40-47. Plantinga'nın bu eleştiriyeye yanıtı için bkz. "Why We Need Proper Function", *Nous*, 27 (1993), s. 71-73.

³⁵ "Epistemic Warrant as Proper Function", s. 398.

³⁶ R. Swinburne, *Epistemic Justification*, (Oxford: Clarendon Press, 2001), s. 211.

³⁷ Alston, "Epistemic Warrant as Proper Function", s. 398.

³⁸ Plantinga, "Reliabilism, Analyses and Defeaters", s. 428-429.

Bu örneğin tatmin edici olduğunu kabul edecek olursak, normalde güvenilir bir mekanizmanın ürünü olan bir inancın epistemik güvenceye sahip *olamayabileceğini* kabul etmemiz gerekir ki, bu, güvenilirliğin yetersiz olduğu anlamına gelir. Oysa, Plantinga'cı anlayışa göre, söz konusu inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için hayatta kalmayı değil, doğruluğu hedeflemesi gerekirdi; yani, söz konusu bilişsel yetinin doğru işlev görmüş olması gerekirdi.

Plantinga'ya göre, burada bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için sadece güvenilir bir bilişsel mekanizma tarafından üretilmiş olması değil, aynı zamanda 'güvenilir bir şekilde işlev gören' bir mekanizma tarafından üretilmiş olması gerektiği biçimindeki bir uyarılma da güvenilirliğin epistemik güvence sağlayabilmesi için yeterli olmayacaktır. Şöyle ki; bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için, geniş ve birbirinden farklı şartlar altında, çoğunlukla doğru inançlar üretmekte güvenilir olan bilişsel bir mekanizma tarafından üretilmiş olacak *şekilde* üretilecek olması gerektiği ileri sürülebilir. Bu uyarlamaya göre, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesinin olmazsa olmaz koşulu *belli bir yolla* üretilmiş olmasıdır. Plantinga'ya göre, güvenilirliğin bu formüle edilişindeki en can alıcı nokta '*belli bir yolla*' ifadesine ne anlam vereceğimize bağlıdır. Bununla 'algısal yetiler tarafından üretilmiş olmak' vb. bir şeyi kastediyorsak, bu, Plantinga'ya göre, amaçlanan güvenceyi sağlamaz. Çünkü, örneğin, bir kimsenin sarhoşluktan veya kuruntudan dolayı sahiplendiği algısal bir inancın tesadüfen doğru çıkması böyle bir inancın epistemik güvenceye sahip (bilgi) olduğu anlamına gelmez. Burada yanlış veya eksik olan nedir? Plantinga'ya göre, bu sorunun yanıtı ilgili bilişsel yetinin *doğru işlev* görmeyişidir.³⁹ Keza, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için ilgili yeti veya yetilerin çoğunlukla güvenilir olmasının yeterli olmadığını, söz konusu inancın üretildiği bu *belirli* durumda da güvenilir bir şekilde işlemesi gerektiği düşüncesi de tatmin edici görünmemektedir. Çünkü, sözgelimi, evimizdeki termometrenin 38 derecede takılı kaldığını, fakat sıcaklığın da o anda tesadüfen tam olarak 38 derece olduğunu varsayalım. Bu durumda termometre doğru dereceyi göstermesine rağmen güvenilir bir şekilde işlev görmemektedir. O halde, 'güvenilir bir şekilde çalışmak' için o anda doğruya isabet yeterli değilse, 'belli bir durumda güvenilir olmak' başka ne anlama gelebilir? Burada belki yine *belli bir yolla üretilmiş olmak veya benzeri bir kayıtlamaya* dönebiliriz fakat, Plantinga'ya göre, bunun tatmin edici olabilmesi için bu kayıtlamanın ne anlama geldiğinin doyurucu bir şekilde açıklanması gerekir. 'Belli bir yolla üretilmiş olmak' ifadesini açıklamazsınız bıraktığımızda, bir inanç öngörülen şekilde üretilmiş olsa da, söz konusu mekanizmanın yanlış işlevinden dolayı gerekli epistemik güvenceye sahip olamaz. Bu soruna çözüm getirmenin yolu, Plantinga'ya göre, güvenilirliği bir kenara bırakıp, epistemik güvence için gerekli olan bu kayıtlamayı 'doğru işlev' kavramı ve bu kavramın öngördüğü tasarımsal amaçlılıkla açıklamaktır.⁴⁰

³⁹ A.g.m., s. 430-431.

⁴⁰ A.g.m., s. 431-434.

Görüldüğü gibi Plantinga, çoğunlukla doğru inançlar üreten güvenilir bilişsel bir mekanizmanın epistemik güvencesi olmayan bir takım inançlara neden olabileceğini ortaya koymak noktasında güveniriliği yetersiz görürken, doğru işlevselciliğin bu boşluğu doldurabileceğini düşünmektedir. Öyle görünüyor ki, doğru işlevselciliğin epistemolojik açıdan yetersiz olduğunu ve belki de gerekli bile olmadığını gerekçelendirmenin bir yolu, benzer bir biçimde, epistemik anlamda güvenilir (doğru) bir inanç ürettiği halde, doğru işleve dayanmayan (onu gerektirmeyen) örnekler ortaya koymaktır. Alston'a göre, böyle durumlardan söz etmek mümkündür. Örneğin, olağan bilişsel yetilerin ötesinde Tanrı'nın bizi içimizdeki örtük (doğuştan) bilgiyi açığa çıkaracak bir bilişsel yetiyle donattığını farz edelim. Ve yine bir sorunun yanıtını sadece soru üzerinde yoğunlaştıktan sonra birden bire bulmamıza olanak tanıyan bu yetinin günahattan dolayı artık işlevini görmediğini ve sonuçta yitirildiğini; bu yetinin yerine, insanlarda karmaşık ve çıkarımlara dayanan dolaylı bir bilişsel yetinin zaman içinde geliştiğini düşünelim. Öyle ki, bir şeyi bilmek artık Tanrı'nın insana bağışladığı söz konusu bu doğrudan bilme yetisiyle değil, onu yerine insanlarda gelişen dolaylı (çıkarımsal) bilme yoluyla gerçekleşmektedir. Bu durumda, diyor Alston, insanlarda ortaya çıkan bu yeti eğer güvenilir ise, yani doğru inançlar üretmelerine kaynaklık edebiliyorsa, bu yeti güvenilir bir bilişsel mekanizmaya sahip olduğu halde öngörülen İlahi tasarıma dayanmamaktadır. Dahası, bu şekilde edinilen inançların neden epistemik güvenceye sahip *olamayacağına* dair bir gerekçe de görünmemektedir. Bu durum, görüldüğü gibi, bir yetinin epistemik güvenceye sahip olması için, güvenilirliğin ötesinde, tasarım planı doğrultusunda amaçlanan *doğru işlevi* *öngörmemektedir*.⁴¹

Alston'un itirazını dayandırdığı bu örnek doğru işlevini yitirmekle ortadan kalkan bir yetinin yerine, deyim yerindeyse, aynı işlevi farklı bir biçimde yerine getiren başka bir yetinin devreye girmesi durumunda, amaçlanan doğru işlev gerçekleşmese de, epistemik güvencenin elde edilebileceği düşüncesini temellendirmeyi hedeflemektedir. Bir bakıma burada önem arz eden şey bilişsel bir yetinin doğası ve bu doğayla amaçlanan (doğru) işlevi değil, sonuçta doğru inançlar üretmesi noktasında epistemik güvenceye dayanak oluşturacak bir güvenilirliğe sahip olup, olmadığıdır. Fakat, bu örnekte birbirinden farklı iki yeti varsayıldığı sürece Plantinga'nın doğru işlevselcilik düşüncesiyle çelişen bir nokta yok gibi görünüyor. Çünkü, Plantinga'nın haklı olarak işaret ettiği gibi, burada artık daha önceki doğrudan bilmemize olanak tanıyan yetiyle değil, tümevarımsal çıkarım yetisi gibi bir yetiyle biliyoruz ve bu iki yetinin doğru işlevlerini birbirinden ayırmak gerekir. Oysa, doğru işlevselciliğe göre, bir inancın epistemik güvenceye sahip olabilmesi için insandaki mevcut bütün bilişsel yetilerin değil, sadece ilgili yetinin doğru işlev görmesi gerekli ve yeterlidir.⁴² Dolayısıyla, böyle bir örneğin hedefini bulabilmesi için tasarımsal amacına dayanan işlevini yitirmiş olan *aynu* yetinin (tasarımsal amacından) farklı bir biçimde işlev görmesine rağmen ha-

⁴¹ Alston, "Epistemic Warrant as Proper Function", s. 401-402.

⁴² Plantinga, "Reliabilism, Analyses and Defeaters", s. 434.

la epistemik güvenceye sahip doğru inançlar üreten güvenilir bir yeti olabileceğinin gösterilmesi gerekir.

Bu düşünceler göz önüne alındığında doğru işlevselciliğin, güvenilirlikle olan kısmi benzerliklerine rağmen, güvenilirliğin açıklayamadığı veya gerekli epistemik güvenceyi sağlayamadığı bir takım noktalarda daha başarılı olduğu düşünülebilir. Ancak bu noktanın daha açık bir şekilde ortaya konabilmesi için, doğru işlevselciğin epistemik güvencenin neliğine ve yine buna bağlı olarak bilginin ne olduğuna dair tatmin edici bir açıklama getirip getirmediğinin açığa kavuşturulması gerekmektedir. Plantinga'nın görüşünü bu noktayı esas alarak değerlendiren Swinburne, doğru işlevselciliğin bilginin neliğine ilişkin doyurucu bir açıklama getirmek bir yana, onu daha da karmaşıktırdığını söylerken, Plantinga'nın bu bağlamdaki yanlışlığının da 'doğru işlev' kavramına sadece bir tek anlam yüklenebileceğini düşünmesi olarak görür. Aslında Swinburne de 'doğru işlev' kavramının tabiatçı yorumunun aşkın (teistik) yorumuna kıyasla cılız (gevşek) olduğunu, bu kavrama ilişkin tabiatçı bir belirlemenin yetersiz kalacağı kanaatini paylaşıp, hatta 'doğru işlev'in aşkın (doğa-üstücü) yorumunun Tanrı'nın varlığı için tümevarımsal bir gerekçe oluşturacağına da katılmasına karşın, tutarlı ve anlaşılır bir tabiatçı 'doğru işlev' kavramının olabileceği görüşünü de savunur. Bir başka deyişle, tabiatçının 'doğru işlev' kavramını açıklamak noktasında gerekli ve yeterli koşulların ne olduğunu açıklayamaması, tabiatçı 'doğru işlev' kullanımının anlaşılabilir ve tutarsız olduğu anlamına gelmez.⁴³

Kuşkusuz 'doğru işlev' kavramının epistemik güvence için kaçınılmaz olduğu düşüncesi ile bu kavrama ilişkin tutarlı bir çözümlemenin ancak teistik bir tasarımsal plan çerçevesinde ortaya konulabileceği Plantinga'nın tezinin en temel iki unsurunu oluşturmaktadır. Doğru işlev kavramının her bağlamda yeterince net (açık-seçik) bir içerik ve kullanımının olmadığı doğru olabilir ve, yukarıda değindiğimiz gibi, Plantinga da bunu bir dereceye kadar kabul etmektedir. Ancak bu kavramın gerek biyolojik anlamda bir takım organ ve organizmaların işleyişlerinde, gerekse bu işleyişe dair bir takım bilim dallarının yaptığı işlevsel genellemelerde açık veya gizli bir biçimde varsayıldığı da bir gerçektir. Yalnız, bu noktadaki asıl tartışmalı olan nokta bir yerde birbirine bağlı olan (i) 'doğru işlev' kavramına tutarlı bir tabiatçı bir açıklama getirilip, getirilemeyeceği; (ii) 'doğru işlev' ile 'tasarım' arasında zorunlu (kavramsal) bir ilişkinin olup, olmadığıdır. Swinburne'e göre, bir organ veya yetinin 'doğru bir şekilde işlev görmesi' bir canlının sağlıklı bir şekilde yaşamsal sürekliliğini sağlamak ve bu bağlamda doğru inançlar edinmek olarak açıklanabileceğinden 'doğru işlev' ile 'tasarım' arasında herhangi bir kavramsal bağ kurulamaz.⁴⁴ Kuşkusuz, Swinburne'e göre, 'doğru işlev' kavramını bir yaratıcının tasarımıyla açıklamak onu evrimsel bir yolla açıklamaktan daha nettir; evrimsel süreç deyim yerindeyse kördür, dolayısıyla, ona bir takım amaçsal faaliyetler atfetmek anlamsızdır. Fakat, diğer yandan, bir organ veya organizmaya atfedilen 'doğru işlev' bir canlının sağlıklı bir şekilde yaşamını korumaya katkı sağlamakla

⁴³ Swinburne, "Response to Warrant", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995), s. 415-417.

⁴⁴ Swinburne, "Plantinga on Warrant", *Religious Studies* 37 (2001), s. 204.

açıklanabileceğinden bu kavram ile yaratıcı tasarım arasında kavramsal bir zorunluluk söz konusu değildir.⁴⁵

Swinburne'nün bu düşünceleri 'doğru işlev' kavramının teistik bir tasarım fikrini öngörmeksizin, bir canlının sağlığını-yaşamını sürdürmek olgusuna referansla da kullanılabileceğini, fakat bunun bir teistin söz konusu kavramı yaratıcının tasarım planına bağlı bir amaçlılık çerçevesinde anlamasına ve kullanmasına engel olmadığına işaret etmektedir. Böyle bir durumda, Plantinga'nın belirttiği gibi⁴⁶, Swinburne sanki birbirinden farklı iki tür 'doğru işlev' anlayışından söz edilebileceğini düşünmektedir. Oysa, Plantinga iddiasını temellendirirken her ne kadar teistik bir tasarımdan bağımsız gibi görünen, yani hem teist hem de ateistin üzerinde uzlaşabileceği bir doğru işlev olgusundan hareket etse de o, bu olguya ilişkin tutarlı bir açıklamanın ancak teistik bir tasarımsal amaçlılıkla sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Yani, Plantinga en temelde birden çok doğru işlev kavramının olabileceğini kabul etmemekte, dolayısıyla buna ilişkin bir tek tutarlı açıklamanın olabileceğini düşünmektedir. Buna göre, ya doğru işlev olgusunun bilişsel yetilere ve süreçlere uygulanabileceği tümünden reddedilmelidir; ya da, reddedilemiyorsa, onu teistik bir tasarım planı çerçevesinde açıklamak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁷ Nitekim Plantinga'nın, daha önce de değindiğimiz, gerek 'bir organizmanın yaşamsal sürekliliğine katkıda bulunmak' veya 'doğal ortama uyum sağlamak' düşüncesinin 'doğru işlev' olgusuna dayandığı ve burada bir döngüsellik olduğu noktasındaki düşünceleri ve gerekse ahlak, estetik, sevgi, sadakat, vb. ilişkin bir çok olgu ve bilginin de bu yolla (bir canlının kendisinin çevresel yaşam koşullarına uyarlaması yoluyla) açıklanamayacağına ilişkin gerekçeleri bu temel iddiasını temellendirmeye yöneliktir.

Görüldüğü gibi, Plantinga'nın epistemik güvence için gerekli gördüğü 'doğru işlev' olgusuna ilişkin açıklamaları onu meta-epistemolojik bağlamda aşkın (doğa-üstücü) bir yorumla bağlı olarak Tanrı'nın varlığına götürmektedir. Ancak, diğer yandan, (teistik) Tanrı'nın varlığı esasen 'doğru işlev' kavramına dayandırılan epistemolojik bir güvencenin belki de (örtük bir şekilde kabul edilen) en önemli temel metafiziksel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu anlamda, Bonjour'un işaret ettiği gibi⁴⁸, Plantinga'nın bu düşüncesi ile Descartes'in 'yanılmayan Tanrı anlayışı' arasında bir paralellik söz konusudur: teizmin öngördüğü her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak iyilik sahibi bir Tanrı varsa bilişsel yetilerimizin, doğru işlev görmesi durumunda doğruya erişilebilir ve inançlarımız da ancak bu

⁴⁵ Bkz. Swinburne, *Epistemic Justification*, s. 208-211; "Plantinga on Warrant", s. 204.

⁴⁶ Bkz. Plantinga, "Reliabilism, Analyses and Defeaters", s. 454-455.

⁴⁷ Bkz. "Reliabilism, Analyses and Defeaters", s. 454-456. Aslında Plantinga bir tabiatçının 'doğru işlev' kavramı ile tabiatçılığını tutarlı bir şekilde bir arada savunamayacağını düşünür ve bunun (metafiziksel) tabiatçılığın reddi için bir kanıt olarak ileri sürer. Plantinga'nın tabiatçılığın irrasyonel olduğuna kadar varan bu görüşleri, tahmin edilebileceği, daha ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu yüzden burada bu konuya girmeyeceğiz. Plantinga'nın konuyla ilgili düşünceleri için bkz. *Warrant and Proper Function*, s. 216-237.

⁴⁸ Laurence Bonjour, "Plantinga on Knowledge and Proper Function", *Warrant in Contemporary Epistemology: Essays in Honor of Plantinga's Theory of Knowledge*, der. Jonathan L. Kvanvig, (New York: Rowman & Littlefield Pub. Inc., 1996), s. 69.

temele dayalı olarak epistemik bir güvenceye sahip olabilir. Aksi halde, bilişsel yetilerimizin Tanrı kadar mükemmel olmayan ve bundan dolayı da hata yapabilen bir varlık tarafından tasarmlandığını düşündüğümüzde, doğru (amaçlanan) işlev temelinde yetilerimizin bize sağladığı inançların epistemik güvenceye sahip olup olmayacakları da önemli bir tartışma noktası olacaktır. Bunun ötesinde, Tanrı'nın varlığını öngören bu epistemolojik bakış açısının bir yerde döngüsellikten kurtulabilmesi için Tanrı'nın varlığına ilişkin gerekçelendirmenin bağımsız bir şekilde ortaya konması gerekli gibi görülse de⁴⁹, öyle görünüyor ki, Plantinga bizzat doğru işlev olgusuna ilişkin metafiziksel bir çözümlemenin Tanrı'nın varlığına bir kanıt oluşturacağı kanaatindedir.

Gettier-sonrası geliştirilen bilgi tanımlarının-anlayışlarının en temel hedeflerinin başında 'inanç', 'doğruluk' ve 'haklı-çıkarım' koşullarını yerine getirdiği halde "bilgi" niteliğine sahip olmayan bir takım karşı-örneklerin nasıl bertaraf edileceği olmuştur, denilebilir. Bu karşı-örneklerin ortaya koyduğu en temel soru, deyim yerindeyse, *tesadüfi bilgi* (!) ile *gerçek* bir bilginin birbirinden nasıl ayrıştırılacağı sorunu olmuştur. Sorunu daha iyi kavramak için Gettier'in bu karşı örneklerinden birini burada tekrarlayalım. Diyelim ki siz *Ahmet'in bir Mercedes'i var veya Mehmet İstanbul'dadır* gibi bir şeye inanıyorsunuz. Ancak Ahmet'in gerçekte bir Mercedes'e sahip olmayıp, sadece gösteriş için bir arkadaşının arabasını kendi arabasıymış gibi gösterip, sizi Mercedes'in kendisine ait olduğu noktasında ikna ettiğini varsayalım. Ve yine varsayalım ki Mehmet tesadüfen o anda İstanbul'da olsun. Bu durumda sizin *Ahmet'in bir Mercedes'i var veya Mehmet İstanbul'dadır* inancınız hem 'doğru' hem de 'haklı-çıkmış' olmasına rağmen bunu gerçekten bildiğiniz söylenemez. Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Bu ve benzer örnekler 'inanç', 'doğruluk' ve 'haklı-çıkarım' unsurlarının bilgi için yeterli olmadığını ve dördüncü bir unsura ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Çünkü bu örnekte doğru bir inanca temel olan şey yanlış bir inançtır. Doğru işlevselciliğin bu soruna yanıtı ne olacaktır veya böyle bir sorunu nasıl bertaraf edebilir? Buradaki temel epistemik aksaklık 'doğru işlev' görmeyen bilişsel yetilerle açıklanabilir mi? Plantinga'ya göre, buradaki asıl sorun bilişsel yetilerimizin doğru çalışmamasında değil, bu inancın oluştuğu bilişsel ortamdan kaynaklanmaktadır. Diğer insanların dediklerine inanmak tasarım planımızın bir parçası olmakla birlikte bu ancak insanlar doğru şeyler söyleyip, bizi aldatmadıkları sürece gerçekleşebilir. Yani, başkalarına inanmak noktasındaki bilişsel yetimizin tasarlanan amacını gerçekleştirebilmesi için başkalarının bize doğruyu söylemesi esastır. Dolayısıyla, Plantinga'nın Gettier sorununa getirdiği temel çözüm şudur: kendisinden bir şey duyduğumuz kimse o konuda epistemik bir güvenceye sahip değilse, ona bağlı olarak duyduğumuz şey hakkında epistemik bir güvenceye sahip olmamız beklenemez.⁵⁰

⁴⁹ Böyle bir eleştiri için bkz. Carl Ginet, "Comments on Plantinga's Two-Volume Work on Warrant", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995), s. 404; BonJour, "Plantinga on Knowledge and Proper Function", s. 69. Plantinga'nın yanıtı için bkz. "Reliabilism, Analyses and Defeaters", s. 436-438.

⁵⁰ Bkz. *Warrant and Proper Function*, s. 31-37. Bu ve benzer konularda daha etraflı bir tartışma için bkz. Ginet, a.g.m., s. 404-405; Plantinga, "Reliabilism, Analyses and Defeaters", s. 436-437.

Denilebilir ki, Plantinga'nın doğru işlevselci epistemolojisinin eleştiriye açık görünen en önemli tarafı onun, bilginin ne olduğuna (doğasına) ilişkin bir açıklama getirmekten ziyade bilginin hangi koşullar altında oluşacağına dair işlevsel karakteridir. Böyle bir epistemolojik çerçeve daha ziyade sağlıklı veya güvenilir bir bilgi mekanizmasının nasıl olduğu veya olması gerektiğine ilişkin bir takım biçimsel-işlevsel koşullar ortaya koymaktadır. Doğru işlevselcilik, Alston'ın ifadesiyle, "güvencenin ne olduğu ve hatta güvencenin doğrudan neye dayandığından ziyade güvencenin elde edilişine ilişkin bir açıklama sağlamaktadır", dolayısıyla "doğru işleve başvurmak güvencenin mevcudiyetini açıklamak için uygundur, onun doğasını ortaya çıkarmak için uygun değildir"⁵¹. Dolayısıyla, Plantinga'nın epistemolojisi teistik metafiziğiyle birlikte kabul edilse bile, böyle bir yaklaşımın bilginin doğasına ilişkin bir açıklama getirip getirmediği sorgulanmaya açık görünmektedir.⁵² Plantinga'nın epistemolojisindeki bu zaafın kısmen onun epistemolojik dışsalcılığından da kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü, Bonjour'un belirttiği gibi, bu anlayışa göre, epistemik bir güvenceye sahip olmak için öznenin de erişebileceği (onun tarafından bilinen) herhangi bir gerekçeye sahip olmak epistemik güvence için esas olmadığından, bilişsel yetilerimize ilişkin tasarım planının gerektirdiği koşulların bile yerine gelmiş olup, olmadığına dair gerekçelerden dahi söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu noktada karşılaşılan sorun, Bonjour'a göre, Plantinga'nın epistemik güvence için öngördüğü koşulların belli bir durumda yerine geldiği düşünülse bile bu koşulların yerine geldiğine dair ne öznenin bizzat farkında olduğu bir gerekçe olacak ne de bu nokta da kuşkucu bir tavır sergileyen birine bu şartların yerine geldiğine ilişkin tatmin edici bir gerekçe olacaktır. Oysa, Bonjour'a göre, insan bilgisinin en ayrıntı niteliklerinden birisi kişinin inancının doğruluğuna, bilginin oluştuğuna ilişkin koşulların gerçekleşip, gerçekleşmediğine ilişkin gerekçelere sahip olabilmesidir.⁵³

Plantinga asıl amacının bir bakıma kuşkucu birine gerçekten bilgi sahibi olduğumuzu değil, hangi şartlar altında bilgi sahibi olabileceğimizi göstermek olduğunu söyleyerek bu eleştirileri yanıtlamaya çalışır. Buna göre, doğru işlevselci yaklaşımın üstlendiği rol öncelikle bir *p* inancının epistemik güvenceye sahip olmak için hangi koşulların gerekli ve yeterli olduğunu ortaya koymaktır; ya değilse, her hangi bir *p* inancının gerçekten bu şartlara uyup, uymadığını tespit etmek değildir. Peki ama, bir epistemolojik kuramın tatmin edici olabilmesi için belli bir inancın önerilen epistemik kritere uyup uymadığını bir şekilde termin etmesi gerekmez mi? Plantinga'ya göre, her hangi bir *p* inancının epistemik güvence için gerekli koşullara uyup uymadığı noktasında kuşkucu bir tutuma nihai anlamda tatmin edici bir yanıt verilemez ve bu durum bütün epistemolojik kuramlar için geçerlidir. Öyle ki, Plantinga man-

⁵¹ Alston, "Epistemic Warrant as Proper Function", s. 402.

⁵² Bkz. Ginet, a.g.m., s. 404.

⁵³ Bonjour, "Plantinga on Knowledge and Proper Function", s. 57-69. Bu düşüncelerden hareketle Bonjour, Plantinga'nın doğru işlevselci bilgi anlayışının Ernest Sosa'nın ifade ettiği "hayvansal bilgi" için açıklama getirebileceğini, buna karşılık, daha insanın bilginin temel karakterini oluşturan "düşünsel (reflective) bilgi"yi açıklayamayacağını savunur. Bkz. a.g.m., s. 60-68.

tıksal ve matematiksel doğrulara ilişkin *a priori* inançların dahi böyle bir kuşkucu itiraza konu olabileceğini; bu bağlamda bir özne hangi *a priori* gerekçeyi sunarsa sunsun, bunun sonsuz bir biçimde tekrar eden kuşkucu sorularla karşı karşıya kalacağını savunur.⁵⁴ Dolayısıyla, Plantinga'ya göre, "p'nin bilgisinin, p'ye ilişkin güvence koşullarının yerine gelmiş olduğunun bilgisini gerektirdiğinde ısrar edersek, bitiremeyeceğimiz bir şeye derhal koyulur, tamamlamayacağımız bir tekrara gireriz"⁵⁵.

Plantinga'nın dile getirmek istediği sorun bir bakıma bir kimsenin epistemik bir güvenceye sahip olabilmesi için sadece bilmesinin değil, bildiğini de bilmesinin gerekli olmadığı veya böyle bir koşulun yerine getirilmesinin sonsuz bir tekrara nedeniyle imkansız olduğu sorunuyla bir paralellik arz etmektedir. Plantinga bu noktada haklı olabilir. Ancak, bir şeyi bildiğimiz veya ilgili bilişsel yetilerimizin bu bağlamda doğru işlev gördüğüne ilişkin, deyim yerindeyse, üst-basamaklı bir gerekçemiz-güvencemiz-bilgimiz yoksa bu bağlamdaki epistemik iddialarımızın gerçek değeri ne olabilir? Kuşkuculuğun beslendiği en temel noktaların başında gelen ve bilgimizin doğasındaymış gibi görünen bu sorun aşmak pek olanaklı görünmemektedir. Plantinga'nın doğru işlevselciliği de bunun bir istisnası gibi görünmemektedir. Yine, sık sık dile getirildiği gibi⁵⁶, tüm bilgi çeşitleri, bilişsel durumlar için geçerli ve kuşatıcı koşulları belirlemek olanaklı gibi görünmüyor. Sonuç olarak, görüldüğü gibi, Plantinga'nın doğru işlevselcilik kuramı bilişsel mekanizmamızın işleyişine ve yine epistemik güvencenin arka-planındaki koşullara ilişkin kayda değer bir (metafiziksel) açılım sağlasa da, bilgimizin doğası ve temellendirilmesi noktasında, diğer bir takım epistemolojik yaklaşımlar gibi, temel bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alston, W. P., "The Deontological Conception of Epistemic Justification", *Philosophical Perspectives*, 2, *Epistemology*, der. J. Tomberlin, (Atascadero, Calif.: Ridgeview, 1988).
- "Epistemic Warrant as Proper Function", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995).
- BonJour, L. "Externalism/Internalism", *A Companion to Epistemology*, der. Jonathan Dancy & Ernest Sosa, (Oxford: Blackwell, 1994).
- "Plantinga on Knowledge and Proper Function", *Warrant in Contemporary Epistemology: Essays in Honor of Plantinga's Theory of Knowledge*, der. Jonathan L. Kvanvig, (New York: Rowman & Littlefield Pub. Inc., 1996).

⁵⁴ Bkz. Plantinga, "Respondeo", *Warrant in Contemporary Epistemology: Essays in Honor of Plantinga's Theory of Knowledge*, s. 340-342.

⁵⁵ Plantinga, "Respondeo", s. 342.

⁵⁶ Bkz. Swinburne, "Response to Warrant", s. 419. Yine bkz. BonJour, "Plantinga on Knowledge and Proper Function", s. 59.

- Chisholm, R. M., "Knowledge as Justified True Belief", *Human Knowledge: Classical and Contemporary Approaches*, der. Paul K. Moser & Arnold Vander Nat, (New York: Oxford University Press, 1987).
- Dawson, S. "Proper Functionalism: A Better Alternative?", *Religious Studies* 34 (1998).
- Feldman, R. "An Alleged Defect in Gettier Counter-Examples", *Human Knowledge: Classical and Contemporary Approaches*, der. Paul K. Moser & Arnold Vander Nat, (New York: Oxford University Press, 1987).
- _____ "Proper Functionalism", *Nous* 27 (1993).
- Gettier, E., 'Is Justified True Belief Knowledge?', *Human Knowledge: Classical and Contemporary Approaches*, der. Paul K. Moser & Arnold Vander Nat, (New York: Oxford University Press, 1987).
- Ginet, C., "Comments on Plantinga's Two-Volume Work on Warrant", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995).
- Grünberg, T., "Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi", *A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi: Prof. Dr. Necati Öner Armağanı*, C. 40 (1999).
- Plantinga, A., 'Positive Epistemic Status and Proper Function', *Philosophical Perspectives*, 2, *Epistemology*, der. J. Tomberlin, (Atascadero, Calif.: Ridgeview, 1988).
- _____ *Warrant: The Current Debate*, (New York: Oxford University Press, 1993).
- _____ *Warrant and Proper Function*, (New York: Oxford University Press, 1993).
- _____ "Why We Need Proper Function", *Nous*, 27 (1993).
- _____ "Reliabilism, Analyses and Defeaters", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995).
- _____ "Respondeo", *Warrant in Contemporary Epistemology: Essays in Honor of Plantinga's Theory of Knowledge*, der. Jonathan L. Kvanvig, (New York: Rowman & Littlefield Pub. Inc., 1996).
- Quine, W. V., "Epistemology Naturalized", *Human Knowledge: Classical and Contemporary Approaches*, der. Paul K. Moser & Arnold Vander Nat, (New York: Oxford University Press, 1987).
- Swinburne, R., "Response to Warrant", *Philosophy and Phenomenological Research*, 55 (1995).
- _____ "Plantinga on Warrant", *Religious Studies* 37 (2001).
- _____ *Epistemic Justification*, (Oxford: Clarendon Press, 2001).

Abstract: Plantinga, Knowledge and Proper Functionalism

This paper provides a descriptive as well as a critical survey of Plantinga's recent epistemological project of "Proper Functionalism". After giving somewhat a detailed account of proper functionalism, it argues that the basic trouble with this view consists in its functionalist character. It is thus concluded that although Plantinga's proper functionalist view may provide a powerful explanation for background conditions of knowledge, it does not satisfactorily shed light on the nature of knowledge.